

Odkaz, apel a posolstvo ako žánrové formy príležitostnej lyriky (v poézii Vladimíra Roya, Martina Rázusa a Štefana Krčméryho)

Dana Hučková

HUČKOVÁ, D.: Legacy, Appeal and Message as Genre
Forms of Occasional Lyric (in Poetry by Vladimír Roy, Martin Rázus
and Štefan Krčméry)

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 65, No. 6, p. 462 – 476

Key words: dedicated poetry, poetic message, poetic legacy, poetic appeal, the 20th century Slovak literature

In Slovak poetry written in the early 20th century genres of occasional poetry were an integral part of the contemporary poetic register. Dedicated poetry – motivated by birth or death anniversaries of important people, establishments or anniversaries of significant institutions as well as current events of political, social, cultural and literary life at that time – was a way for writers to respond to individual factual stimuli, which were, however, enriched with powerful emotional or evaluative connotations as part of their literary (aesthetic) reflection. A specific genre form of this kind of lyric included poetic appeals, messages and legacies, which were already in their titles addressed to group recipients. One of such collective addressees of occasional, dedicated poetry was the community of poets, more accurately characterized by their national, generational and poetological affiliation or affinity. In the 1920s the rhetoric genre forms of legacy, message and appeal were updated by a number of Slovak poets including three authors associated with Slovak modernism: Martin Rázus, Vladimír Roy and Štefan Krčméry. They did it with various intentions and intensity, however, they together formulated anew the question of the relation between an artist-individualist and a nationally as well as professionally distinct group of creative people, and politics and poetics. In the context of the contemporary tension between traditionalism and modernism it was supposed to declare close links with tradition, positive vitality and an active stance on reality.

Kľúčové slová: dedikačná poézia, básnické posolstvo, básnický odkaz, básnický apel, slovenská literatúra 20. storočia

V slovenskej poézii prvej tretiny 20. storočia tvorili žánre príležitostnej poézie, písanej na rôzne vonkajšie impulzy, stálu súčasť dobového poetického registra. Prostredníctvom dedikačnej poézie, ako jednej z jej žánrových foriem (motivovanej výročiami narodenia, životnými jubileami alebo úmrtiami osobnosti, vznikom či výročiami štátu a významných inštitúcií, ale aj aktuálnymi udalosťami dobového politického, spoločenského, kultúrneho a literárneho života), reagovali autori na konkrétne vecné podnety, ktorým však v rámci literárnej (estetickéj) reflexie pridávali silné emočné a hodnotové zafarbenie. Básnické reakcie na vonkajšie udalosti sa tak často prepájali s vyjadrovaním skrytých skutočností vnútorného sveta tvorcu, o. i. aj jeho osobných kontemplácií o tvorbe, individuálnej tvorivej skúsenosti či o význame a poslaní poézie vôbec. Osobitným typom dedikačnej lyriky boli básnické apely, odkazy a posolstvá, ktoré boli už na úrovni názvov adresované skupinovým prijímateľom.

Ako píše Lenka Müllerová, dôvody, ktoré vedú autora k dedikácii, „mohou byť rôzne – citový vzťah ke konkrétnej osobe, velebení adresáta (často mecenáše), upozornění na okolnosti vzniku diela, významu či formy textu, návod k recepcii diela apod. Adresátom môže byť jednotlivec (konkrétni či anonymní, v dobe prvého vydání diela žijící či již zemřelý), pomyslná skupina nebo jinak utvořená entita“.¹ Zámery básnického oslovenia cieľovej skupiny – chápanej buď kompaktno (národ), alebo štruktúrovanou (mládež, ženy, spisovatelia, mladí literáti, legionári, členovia Sokola, americkí Slováci a pod.) – skutočne aj boli rôzne, v slovenskej poézii sledovaného obdobia išlo však poväčšine o spojenie mentálneho a emotívneho apelu a výzvy k činnosti zo strany autorského/lyrického subjektu.² Ak dedikácia dopĺňa text o vonkajšiu intenciu, v analyzovaných textoch bolo intenciou autora oslovit vybranú skupinu a motivovať ju k istému typu správania, konania, tvorby. S ohľadom na osobnú zaangažovanosť básnika boli autorský a lyrický subjekt často totožné: empirický autor integroval do básnickej výpovede vlastný osobnostný apel, dotovaný svojou osobnou situovanosťou, životnou skúsenosťou i verejne známou ideovou a poetickou pozíciou.

Z autorov staršej generácie využíval túto rétorickú žánrovú formu napr. P. O. Hviezdoslav. V korpuse jeho početnej príležitostnej poézie so spoločenským poslaním³ je viacero textov s kolektívne vymedzeným adresátom. O jeho vzťahu k českej kultúre vypovedá napr. báseň s názvom *Bratom Čechom* z roku 1901. Pri príležitosti vzniku nového spoločného štátu Čechov a Slovákov napísal vo februári 1919 *Poslanie verejnosti československej*.⁴ K tradícii cieleného oslovenia

1 MÜLLEROVÁ, Lenka: Dedikace a její role v paratextové komunikaci. In: *Slavica Litteraria*, roč. 12, 2001, č. 1, s. 67 – 68.

2 Podľa Alexandra Sticha „pri apelu je treba rozlišovať dva rozdiľné okruhy, líšící se často i jazykovým ztvárněním: jednak existuje apel na mínění, postoj, hodnocení, popř. citovou reakci – tedy apel mentální a emotivní, jednak je apel na činnost, kterou má adresát provést – tedy apel akční“. Cit. podľa STICH, Alexandr: Problematika publicistického funkčního stylu a jeho konfrontačního studia v rámci slovanských jazyků. In: STICH, Alexandr – HAVLOVÁ, Františka: *Stylistické studie I*. Praha: UČJ ČSAV, 1974, s. 36.

3 K tejto téme LIBA, Peter: Hviezdoslavove príležitostné básne. In: P. O. Hviezdoslav. *Text a kontext*. Dolný Kubín: Literárne múzeum P. O. Hviezdoslava, 1975, s. 91 – 125.

4 HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Poslanie verejnosti československej. In: *Národné noviny*, roč. 50, 1919, č. 51 (2. 3. 1919), s. 1 – 2.

464 mladej nastupujúcej generácie vo všeobecnosti sa zas vzťahujú jeho básne z rôznych fáz jeho tvorby už názvovo vyznačujúce vekovo špecifikovaného adresáta: Prívet k slovenskej mládeži; Ó, mládež naša!; K ľudu, k ľudu, mládež moja; Mládež, uč sa; Československej mládeži. Hoci sám Hviezdoslav chápal svoju príležitostnú poéziu ako básnickú publicistiku a označoval ju za politiku, vedel ju, podľa Jána Gbúra, „naplniť závažným spoločenským obsahom a dokázal jej dať umelecky náročný tvar“ – J. Gbúr túto časť Hviezdoslavovej tvorby typologicky definuje ako „orientáciu na typ náučno-výchovnej reflexívnej poézie“.⁵

Keďže Hviezdoslav vo svojej dobe predstavoval vrchol poézie a bol všeobecne rešpektovanou autoritou – ako konštatuje Ján Gavura, „pre celú generáciu básnikov zo začiatku 20. storočia bol neodmysliteľným inšpirátorom“,⁶ je celkom možné, že práve jeho odkazy a posolstvá rezonovali v žánrovom povedomí aj mladších autorov. Lyrické texty adresované kolektívnemu príjemcovi sú totiž následne prítomné tiež u básnikov spájaných s poetikou Slovenskej moderny (Vladimír Roy) či u autorov tzv. prechodnej generácie, predstavujúcich hodnotový svorník medzi predvojnovou a povojnovou básnickou situáciou (Martin Rázus, Štefan Krčméry). Práve v ich tvorbe je niekoľko básní už názvovo označených ako odkaz či posolstvo, resp. explicitne určených (takisto na úrovni názvu alebo podnázvu) kolektívne vymedzenému príjemcovi, širšie chápanému všeobecnému spoločenstvu básnikov alebo príjemcom istého spoločného mentálneho/psychického naladenia.

Slovo posolstvo označuje odkaz, oznámenie, správu aj slávnostné vyhlásenie či slávnostný písomný prejav. Kým Rázus využil agitačný odkaz a apel, Roy sa sústredil na pátos posolstva. Venovanie Krčméryho básne psychologicky definovanému adresátovi (Pesimistom všetkých literatúr) bolo viac štylizáčnym gestom v rámci autonómneho básnického útvaru. V tomto zmysle každý z danej trojice autorov tematizoval inú sémantickú vrstvu posolstva a zároveň zdôrazňoval iný aspekt vlastnej básnickej výpovede: Roy individuálnu autorskú subjektivitu tvorcov a vlastný poetický program, Rázus ideovú angažovanosť básnikov za veci národa a svoj politický program, Krčméry pozitívnu vitalitu. Kým Roy a Krčméry sa prednostne zameriavali na emócie, a Krčméry aj na poetickú intuíciu, Rázus apeloval na rozumové prijatie požiadavky na empatiu s národom a na racionálne uvedomenie si nutnosti medzigeneračnej autorskej spolupatričnosti a práce v prospech spoločného cieľa.

Albín Bagin vyjadril názor, že „hodnotná príležitostná poézia (tak ako každá hodnotná poézia) sa vyznačuje viacvýznamovosťou: základný význam jej poskytuje básnické vyjadrenie udalosti, druhý – a ďalšie – jej transcendencia. Báseň sa prelamuje z jedinečnosti k všeobecnosti, z uzavretosti k otvorenosti“.⁷ Miera „transcendencie“ bola vo vybraných básňach rôzna, nie vždy sa básnikom podarilo oprostíť sa od explicitnosti a priamočiareho vyjadrenia. Viac než na „magickú

5 GBÚR, Ján: Komentáre a vysvetlivky. Príležitostné básne. In: HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: *Básnické dielo*. Zostavil, doslov, kalendárium, komentáre a vysvetlivky napísal Ján Gbúr. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2006, s. 595.

6 GAVURA, Ján: *Lyrické iluminácie*. Prešov : Občianske združenie Slniečkovo, 2010, s. 149.

7 BAGIN, Albín: Poézia a príležitost. In: *Slovenské pohľady*, roč. 86, 1970, č. 1, s. 90.

moc poézie“⁸ sa orientovali na sprostredkovanie niekedy až agitačne pochopených výziev. Všetci však istým spôsobom riešili otázku tradície, continuity, hodnotovej zakotvenosti národnej literatúry, jej noetických aj poetických východísk.

Kontinuita a národ

Udržiavanie kultúrnej súvislosti medzi minulosťou a prítomnosťou chápali Roy, Rázus i Krčméry ako povinnosť vyplývajúcu „zo svätého dedičstva veľkých dedov“, ako sa pateticky vyjadril V. Roy v jednom zo svojich novinových článkov zo začiatku dvadsiatych rokov.⁹ V kontexte potreby posilňovania národného povedomia Roy písal:

„Strediskom našich myšlienok a snáh musí byť cieľ, vrátiť národu cieľ slovenskosti a slavianskosti, stelesnený v bohatierskych postavách minulosti. Obviňovať ich z akéhosi rozkolníctva, zemanizmu, čechofobstva atď. je najčernejším nevďakom, ktorý nemožno ospravedlniť ani výhovorkou historickej objektívnosti. Naši veľkí trpietelia a vodcovia národa nepracovali a nestrádali preto, aby ich občania oslobodenej vlasti obviňovali a, zabudnúc na povinnosť vreľého slovenského srdca, stavali ich do nepriaznivého, ba falošného svetla. Slovenská národná minulosť je prisvätá, aby sa v nej smelo prehrňat predpojatou rukou, ktorá vopred zliepa a nechce vidieť tie stránky našich bolestných dejín, ktoré hovoria o záujme Slovákov ako národa.“¹⁰

Národne vyhranené vedomie a pozornosť národnej otázke boli prirodzenou súčasťou ich intelektuálnej výbavy. Navyše, pre postihnutie motivácií a povahy dobovej angažovanosti literátov je inšpiratívne aj konštatovanie Stanislava Šmatláka, ktorý v súvislosti s literárnou situáciou po roku 1918 písal akoby až o „genetickom kóde slovenského básnika“ tých čias, v rámci ktorého „zostávalo živým čosi, čo mu jednoducho nedovoľovalo stavať si povestné veže zo slonoviny a hermeticky sa uzavrieť do nich, čo ho podnecovalo udržiavať aktívny kontakt s vonkajšou skutočnosťou národnou, kultúrnou, sociálnou, ba aj politickou“.¹¹ Mladí autori, inklinujúci k súvekej avantgarde a odmietajúci konvencie, však pojmy ako „svätá minulosť“, „povinnosť voči národu“, „vďačnosť národným vodcom“ a pod. už vnímali ako anachronizmy. Tak sa do ideového konfliktu dostali dve línie súvekej kultúrnej orientácie – povedané spolu s Jozefom Tatárom, „kontinuita poprevratového literárneho života verzus diskontinuita vývinu presadzovaná mladou, najmä ľavicovo orientovanou generáciou“.¹² Spor tradičného s moderným, ako uvádza Michal Habaj, sa pritom odohrával na viacerých úrovniach: staré – mladé, rurálne – urbánne, slovenské – európske.¹³ Kým však J. Tatár píše o strete „bez

8 Ako píše Raïssa Maritainová, „čistě na své rovině nemá poezie jinou magickou moc než moc ‚okouzlovat‘ a poutat, ‚očarovávat‘ a dojímat, zmocňovat se srdcí, sdělovat jim výzvy a doteky, zkušenost se světem a skrytou skutečností, kterou prožil sám básník“. Cit. podľa MARITAINOVÁ, Raïssa: *Magie, poezie a mystika*. In: MARITAINOVÁ, Raïssa – MARITAIN, Jacques: *Situace poezie*. Praha: Triáda, 2017, s. 35.

9 ROY, Vladimír: *Národná hrdosť*. In: *Národné noviny*, roč. 53, 1922, č. 94, s. 1.

10 Tamže.

11 ŠMATLÁK, Stanislav: *Prolegomena k Žofii a Popolcu*. In: *Valentín Beniák. Zborník štúdií k storočnici narodenia básnika*. Topoľčany: Regionálne kultúrne stredisko, 1994, s. 39.

12 TATÁR, Jozef: *Umelecký profil Štefana Krčméryho*. Banská Bystrica: Belianum, 2015, s. 17.

13 HABAJ, Michal: *Druhá moderna*. Bratislava: Ars Poetica, 2005, s. 10.

466 výraznejšieho zblížovania sa stanovísk¹⁴,¹⁴ M. Habaj zaznamenáva inú skutočnosť: „Ak spočiatku možno hovoriť o vyhranených a jednoznačne manifestovaných stanoviskách, postupne sa vytvárajú paradoxné situácie, keď aj modernistická, veľkomestsky, európsky a nie-národne orientovaná línia prózy organicky včleňuje do svojho registra témy národné.“¹⁵ Toto zistenie je platné rovnako pre oblasť poézie.¹⁶

Ďalším tradičným pojmom aktualizovaným v dvadsiatych rokoch bol tzv. slovenský svojráz, upomínajúci na Vajanského element slovenského svojstva.¹⁷ Roy napr. rozvíjal myšlienku, že Slovensko treba brať tak, ako je, netreba naň hľadieť očami moderného Západu, ale ani Orientu. Slovensko má svoju opodstatnenú svojráznosť, ktorá je konzervatívna a zároveň moderná.¹⁸ Takisto Krčméry cítil potrebu zaoberať sa „istotami a hodnotami slovenskej minulosti“,¹⁹ no v jeho prípade bol vzťah k tradícii akoby základom či podmienkou slovenského európanstva. Zatiaľ čo u Rázusa bola otázka slovenského svojrázu dôsledne nazeraná ako súčasť nacionalistického výkladu, Krčméry a aj Roy ju vnímali v širších inonárodných (slovanských, česko-slovenských, európskych) kultúrnych súvislostiach. Dobová a ani neskoršia slovenská kultúrna verejnosť však akoby nevidovali tieto ideové rozdiely medzi nimi a spoločne ich – v kontexte dobovej názorovej diferenciacie – zaradovali na krídlo konzervativizmu: v nových okolnostiach sa (nediferencovane) stali zástancami a aj reprezentantmi tradície.

Vladimír Roy

Vladimír Roy napísal viacero textov, ktoré majú charakter básnického posolstva a ktoré sú zároveň venované kolektívnemu adresátovi. V roku 1919 venoval „bratom Sokolom“ báseň *Nám, bratia, jedno hlavne treba...*²⁰ a v roku 1921 básnický pozdrav americkým Slovákom s názvom *Americkým bratom*.²¹ Ako posolstvo koncipoval aj odpoveď na výhrady oponentov k jeho úvahám o pokroku a o slovenskej citovosti *Slovenským literátom a priateľom umenia* (1921).²² Z roku 1922 pochádza báseň *Spevcom*,²³ ktorej však pri zaradení do zbierky *Cez závoj* v roku 1927 dal nový názov *Slovenským felibrom* a podtitul Štefanovi Krčmérymu. S ohľadom na skutočnosť, že Krčméry publikoval vo februárovom čísle *Slovenských po-*

14 Tatár, c. d., s. 17.

15 Habaj, c. d., s. 10 – 11.

16 K tejto téme HABAJ, Michal: *Model človeka a sveta v básnickom diele Jána Smreka (1922 – 1942)*. Bratislava : Veda, 2013; HABAJ, Michal: *Básnik v čase: Smrek – Lukáč – Novomeský – Poníčan*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2016.

17 TARANENKOVÁ, Ivana: *Fenomén Vajanský. Medzi ideálom umenia a ideou národa*. Bratislava : Ars Poetica – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010, s. 44 – 45.

18 ROY, Vladimír: *Slovenský primitivizmus, či kultúra*. In: *Slovenská politika*, roč. 3, 1922, č. 45 (24. 2. 1922), s. 1 – 2.

19 Tatár, c. d., s. 17.

20 ROY, Vladimír: *Nám, bratia, jedno hlavne treba* (Venujem bratom Sokolom). Praha I. 11. 7. 1919. In: *Národné noviny*, roč. 50, 1919, č. 159 (13. 7. 1919), s. 2.

21 ROY, Vladimír: *Americkým bratom*. In: *Slovenská politika*, roč. 2, 1921, č. 155 (14. 7. 1921), s. 1.

22 ROY, Vladimír: *Slovenským literátom a priateľom umenia*. In: *Slovenský denník*, roč. 4, 11. 6. 1921, č. 131a, s. 1 – 2.

23 ROY, Vladimír: *Spevcom*. In: *Slovenská politika*, roč. 3, 1922, č. 115 (21. 5. 1922), s. 7. Vo výbere z Royovej poézie vydanom v roku 1963 editor Ján Brezina uvádza v poznámke k tejto básni, že jej rukopis sa nachádza u doc. Anastasija Janovského v Olomouci, má názov *Spevcov* a na rozdiel od časového údaju v knihe (máj 1922) má aj iné datovanie: 30. V. 1923. Cit. podľa ROY, Vladimír: *Básne*. Výber zostavil, štúdiu a poznámky napísal dr. Ján Brezina. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1963, s. 356.

hladov daného roka (1922) článok Felibrenské symptomy,²⁴ možno Royovu báseň, koncipovanú ako hravú výzvu k básnickej tvorbe v duchu provensálskych ideálov, vnímať ako časovú reakciu práve na tento text.

Koncentrované programové zameranie však v prvom rade zastupuje báseň Posolstvo mladým druhom básnikom a literátom slovenským. Jej vznik Roy upresnil autorským datovaním „august 1925“, no uverejnil ju až o pol roka neskôr, vo februári 1926²⁵ a následne ju v roku 1927 zaradil do zbierky *Cez závoj*. Pochopil ju ako priestor na vyjadrenie vlastnej subjektivity, básnickej koncepcie aj poetologických zásad. Sústredil sa na pomenovanie zdrojov, inšpirácií, impulzov vlastnej poetiky i vlastného chápania literárnej tvorby a literatúry vôbec. Zreteľne deklaroval spojenie s ideami národa a tvorby národnej kultúry, spätosť s tradíciou a vedomie hodnotovej kontinuity.

Báseň Posolstvo mladým druhom básnikom a literátom slovenským napísal Roy ako čerstvý štyridsiatnik (narodil sa 17. apríla 1885), no napriek reálnemu veku sa v nej štylizoval do pozície starého barda, unaveného životom, takmer na prahu smrti („*my ustali sme už v marši / dnes-zajtra veku mrazy vlas zafarbia na bielo, / a Kosec-Smrť už brúsi si nástroj v skryte kdesi*“). Napriek tomu je však stále vnímať a otvorený voči poetickým úsiliam súvekých debutantov, no hlavne ústretový a prajný pri prijímaní ich tvorby („*Tak bratia, pre vás, pre vás mám srdce otvorené, / bárs nerozumiem často už zvukom novým cele*“). Báseň zachytáva mnohé motívy, ktoré Roy považoval za dôležité tak pri formovaní statusu básnika nových čias, ako aj pri charakteristike poézie. V podstate ňou reagoval na skutočnosť, že jeho poézia – sústredená na vyjadrenie stavov pochybnosťami zmietaného subjektu – oslovila napriek vekovému odstupu mladú generáciu básnikov, ktorí vstupovali do literatúry začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia, a do istej miery formovala ich vlastnú (novosymbolistickú) básnickú výpoveď. Kľúčové motívy v rozvíjaní témy predstavujú nasledovné verše: „*je odvahou chcieť dnes byť básnikom*“, „*je vecou ťažkou byť dnes básnikom*“, „*vytrvajte v snahe byť lepšími jak starší*“. Roy neustále odkazuje na vlastnú pozíciu staršieho a životnými peripetiami a starosťami poznačeného básnika,²⁶ súbežne však vyslovuje dôveru v schopnosti mladých tvorcov, ktorých pateticky označuje za „*spevcov budúcnosti*“. Ich inšpiráciu zahraničnými podnetmi nevnímal ako nebezpečenstvo, ale ako podnet potrebný pre domáce pomery – „*radi zalietate i v okruh cudzích svetov, / za ktorými však túži s hrdosťou rodná vieska*“. Posledných šesť veršov pomerne rozsiahlej básne je zhrnutím básnikovho odkazu, pričom aspekt zosumarizovania je ešte navyše zdôraznený samostatným veršom: „*to, čo som povedal, chcem tu zopakovať čiste*.“ Týmto postupom dáva sumarizačnej výpovedi charakter kréda. Posolstvo je

24 KRČMÉRY, Štefan: Felibrenské symptomy. In: *Slovenské pohľady*, roč. 38, 1922, č. 2, s. 113 – 114.

25 ROY, Vladimír: Posolstvo mladým druhom básnikom a literátom slovenským. In: *Slovenská politika*, roč. 7, 1926, č. 31 (7. 2. 1926), s. 4.

26 Tento motív je návratným prvkom viacerých Royových úvah. V roku 1935 písal napr. Theovi H. Florinovi: „Moje telo i dušu v svetovom uragane ošlahli všetky mrazivé i ohnivé vetriská a hoci som len subtilnej konštitúcie, vydržal som viac, ako, ohniví draci“. Ale aj Siegfried, hoci sa natrel dračou krvou proti zraneniu, jednako, tam kde mu padol na chrbát lístok zo stromu, bol zraniteľný, o čom vedel len Hagen. Nuž aj môj Osud a všetci jeho pomáhači i vo mne našli také zraniteľné miesto. Oštep ma trafil, ranil, ale nezabil! Zijem, hoci ma už pár raz pochovali.“ Cit. podľa FLORIN, Theo H.: Z korešpondencie Vladimíra Roya. In: *Slovenská literatúra*, roč. 7, 1960, č. 4, s. 479 – 480.

468 okrem toho prezentované ako list („*List končím s pozdravmi, čo z duše krotko plynú*“) a súčasne ako prehovor, ide teda o spojenie písomnej aj rečovej formy. Formálnym prostriedkom označujúcim oslovenie aj významové členenie segmentov básnickej výpovede je cyklicky uvádzané citoslovce „*hoj*“, ktoré má funkciu kontaktového prostriedku v monologickom prehovore.²⁷ Týmto citoslovcom začínajú časti, v ktorých lyrický subjekt priamo oslovuje mladých básnikov. Za oslovenie následne pripája ich charakteristiky prostredníctvom istých vlastností, ako sú odvaha, mladosť, nadšenie a zápal („*vznet*“). Variantným dopĺňaním oslovenia, keď upozorňuje na rôzne znaky adresátov, vlastne rozširuje ich obraz o nové polohy dôležité pre básnickú tvorivosť a umelecké presadenie sa. Rovnakým citoslovcom však začína aj sebareflexívne pasáže a časti upresňujúce čas lyrickej výpovede. Záver básne je sformulovaním predstavy, aká má byť pozícia básnika:

*Byť tým, čím byť je možno a dá sa byť v tom byť,
žiť v tom a tým, čo dušu úprimne, tklive chytí,
žiť Večnu v okamihoch a v duchu vidieť deje,
jak malí rastú vozvyš a jak sa nebo smeje
úsmevom zvelebenia, pôvabom spravodlivosti,
čo v náruč zmiern berie i povrhnutých hostí...*

V týchto veršoch – na spôsob artikulácie tvorivej maximy – Roy zdôraznil klasické vysoké (artistné) chápanie poézie. Vznešenosť celého básnického textu pritom podčiarkol výberom viacerých knižných a archaických výrazov, použitím antických či religióznych motívov a takisto písaním abstrákt s veľkým písmenom na začiatku slova. Celkový výraz je, napriek niekoľkým hovorovým prvkom, knižný a patetický. Obraznosť uplatnená v básni evokuje parnasistickú poéziu – k slovenskému predstaviteľovi parnasizmu Hviezdoslavovi sa Roy v rámci literárnej alúzie aj otvorene hlási: „*No zúfať – s Hviezdoslavom nespievať vzdychom vrúcim: / ,Žiť chceme, žiť’ ... by bolo, toť, zbabelosťou hlúpou (...)*“.²⁸ Cez tento odkaz signalizuje väzbu s literárnou tradíciou a najmä s hodnotovým svetom, ktorý je s ňou spojený. Keďže poslanstvo adresuje mladým tvorcom, aj takýmto spôsobom ukazuje na potrebu zachovávaní kontinuity. V skutočnosti však akoby v mene formulácie tohto mimoliterárne inšpirovaného programu potlačil konštanty vlastného individuálneho modernistického štýlu.

Martin Rázus

V roku 1912 uverejnili *Slovenské pohľady* báseň Martina Rázusa s názvom Odkaz maďarským básnikom.²⁹ Na túto báseň Rázus neskôr nadviazal publicistickým

27 O oslovení ako o kontaktovom prostriedku v monologickom básnickom prehovore, so zámerom opakovane navodzovať ilúziu básne ako rozhovoru, písal Ján Zambor pri interpretácii poézie Valentína Beniaka. Pozri ZAMBOR, Ján: K poetike Beniakovej poézie. In: *Valentín Beniak. Zborník štúdií k storočnici narodenia básnika*. Topoľčany: Regionálne kultúrne stredisko, 1994, s. 32.

28 Citát „Žiť chceme, žiť“ je z Hviezdoslavovej básne *Žalm života* (s datovaním august 1895), ktorá je súčasťou lyrickeho cyklu *Žalmy a hymny*.

29 RÁZUS, Martin: Odkaz maďarským básnikom. In: *Slovenské pohľady*, roč. 32, 1912, č. 10 – 11, s. 631 – 632.

Odkazom českým básnikom a spisovateľom:³⁰ báseň z roku 1912 tvorila úvodnú časť novinového článku, pričom ďalší text bol nielen vysvetlením autorského zámeru posolstva pôvodne adresovaného „*najpokrokovejším literárnym kruhom maďarským*“, ale najmä jeho ideovou aktualizáciou. Ak v podmienkach maďarizačného tlaku uhorského štátu Rázus básnicky apeloval na cit ľudskosti, zmysel pre spravodlivosť a uznanie práva slovenského národa na život zo strany maďarských kolegov, v novej spoločensko-politickej situácii existencie Československej republiky sa obracal na českých tvorcov s rovnakými výzvami, aktuálne však vyvolanými prehladaním tzv. slovenskej otázky.³¹ Pocity nespravodlivosti vyplývajúce z politiky centralizmu v Československu dvadsiatych rokov 20. storočia tematizoval aj v ďalšom dialogicky koncipovanom článku Odkaz srbským, chorvátskym a slovinským básnikom a spisovateľom, z ktorého sa zachoval len fragment.³² Prostredníctvom týchto odkazov Rázus oslovoval básnikov a spisovateľov iných národov, pretože ich chápal ako reprezentantov intelektuálnych národných elít, ako tvorivých „duchov“ s potenciálom formovať postoje a názory kultúrnej verejnosti ich domovského priestoru. Apeloval na ich morálne a etické cítenie, viedol paralely medzi situáciou u nich a na Slovensku, argumentoval za svoj názor, angažoval sa za riešenie spoločenských otázok.³³

Žáner posolstva aktualizoval aj v básni Šetrite plameň s datovaním 15. decembra 1917, ktorú adresoval slovenským ženám ako udržiavateľkám rodového dedičstva.³⁴

Ďalším skupinovým adresátom jeho básní boli mladí slovenskí básnici: v druhej polovici dvadsiatych rokov im venoval báseň Majstrom pera (1925)³⁵ a k rovnakej téme sa vrátil i v prvej polovici tridsiatych rokov v básni Matkin vzkaz (1933).³⁶ Medzi týmito dvoma textami však publikoval sebareflexívnu, polemicky zacielenú báseň Verš bez poézie (1930), ktorou reagoval na kritiku svojich postojov i tvorby: tematizoval v nej presvedčenie, že hoci ho jeho vlastná doba nechápe

30 RÁZUS, Martin: Odkaz českým básnikom a spisovateľom. In: *Národné noviny*, roč. 55, 1924, č. 75 (25. 9. 1924), s. 1. Rukopis in Slovenská národná knižnica v Martine – Literárny archív, osobný fond Martin Rázus, sign. 45 L 5.

31 Ak v roku 1912 apeloval Rázus na svedomie maďarských básnikov, že Slováci majú „(...) právo tiež na vlastnú hruď“, tú istú myšlienku považoval za dôležité zdôrazniť aj v roku 1924. Aktuálny odkaz zdôvodňoval slovami: „Velactení, hľadajúc cestu k duši českého národa, dnes tie isté riadky adresujem na Vás.“ Takisto v závere zhrnul previazanosť oboch odkazov: „To som chcel podať k osudnému verš, venovanému dnes už Vám, českí básnici a spisovatelia“. Cit. podľa Rázus, Odkaz českým básnikom a spisovateľom, c. d., s. 1.

32 Odkaz srbským, horvátskym a slovinským básnikom a spisovateľom. SNK – LA, osobný fond Martin Rázus, sign. 45 L 8. Rázus priamo oslovuje adresátov svojho odkazu: „Mal bych volať k duševným vodcom celej slavianskej rodiny. Sme údami jedného tela, a keď hynie jeden úd, mali by sme to precítiť všetci. Pre vážne príčiny volám dnes k Vám, bratia a sestry na slavianskom juhu v úfnosti, že trpký hlas môj, tľmočiaci bôľ v nádejach sklamaného slovenského národa, nájde i tak ozvenu v duši poľskej i ruskej.“

33 Rovnakú žánrovú formu odkazu Rázus zvolil aj na oslovenie slovenskej komunity v Spojených štátoch amerických: RÁZUS, Martin: Odkaz americkým Slovákom. In: *Národné noviny*, roč. 60, 1929, č. 16 (5. 2. 1929), s. 1.

34 RÁZUS, Martin: Šetrite plameň. In: *Živena*, roč. 9, 1918, č. 1, s. 2.

35 RÁZUS, Martin: Majstrom pera. In: *Národné noviny*, roč. 56, 1925, č. 32 (19. 4. 1925), s. 1.

36 RÁZUS, Martin: Matkin vzkaz. In: *Národné noviny*, roč. 64, 1933, č. 43 (14. 4. 1933), s. 3.

470 a oponenti znevažujú jeho kňazské i literárne pôsobenie, jeho pozícia je v podstate prorocká, pretože až budúce generácie uznajú, že mal pravdu.³⁷

Básne Majstrom pera i Matkin vzkaz patria do skupiny textov, ktorými Rázus priamo reagoval na podnety z dobového literárneho života. Obe tematizujú stret tradície a avantgardy ako dvoch línií dobovej slovenskej literatúry, a to z pozície zástancu tradičnej poetiky zameranej na obranu hodnôt a estetickú kultiváciu národa. Obidva texty priamo oslovujú básnikov mladej generácie – v prvom prípade sa lyrický a autorský subjekt prekrývajú a z rétorického zacielenia básne vystupuje samotný Rázus. V druhom prípade ide o výpoveď alegoricky chápaného lyrického subjektu matky – rodnej zeme. Kým báseň Majstrom pera je východiskovo prezentovaná ako prosba na vypočutie názoru staršieho kolegu („- *Len niekoľko slov prijmite, prosím, / čo dávno na dne srdca nosím*“), báseň Matkin vzkaz je formulovaná ako žiadosť, resp. príkaz – slovná odpoveď osloveného, kolektívne chápaného subjektu (básnici) sa v nej ani nepredpokladá, očakáva sa čin, symbolický návrat domov. Obe básne sú svojou povahou apelatívne texty – ich cieľom je apelovať na mladých tvorcov, aby vzhľadom na vonkajšie, mimoliterárne okolnosti a podmienky uznali, že dobovou potrebou slovenského prostredia je iný model literatúry než ten, pre ktorý sa, ovplyvnení krátkodobými módnymi tendenciami, rozhodli. Naopak, Rázus sa angažuje za takú poéziu, ktorá sa hlási k národnému citu, národnému duchu, nacionalizmu. V tomto zmysle je jeho lyrika výrazne angažovaná – Rázus reaguje na politické problémy doby, vnáša politický diskurz do literatúry, tematizuje mimoliterárnu skutočnosť, robí ju látkou svojej literárnej výpovede.³⁸

V básni Majstrom pera s datovaním 8. IV. 1925 je Rázus nezakryte osobný. Pôvodne vecné označenie adresáta v nej dostáva postupnou gradáciou výpovede citeľný trpko-ironický podtón. V dvojčlennej štruktúre vyjadruje prvá strofa kolegiálnu Rázusovu akceptáciu mladých, a to aj napriek rozdielnosti poetík, no druhá strofa je už koncentrovaným vyslovením jeho výhrad k ich postojom. Po cezúre, vyznačenej aj graficky radom pomlčiek, slúžiacich na vyjadrenie odmlčania sa lyrického subjektu, ktorý je v tomto prípade identický s empirickým autorom, nasleduje naliehavé oslovenie vo forme zvolania: „*Ó, majstri pera! Majstri pera!*“ Práve ním, aj prostredníctvom zdvojeného použitia výkričníkov, sa mení východiskový nepríznakový spôsob výpovede na emocionálne zaťažený. Báseň sa tak posúva do roviny povzdychu nad tvorbou mladých autorov, ktorí – nazerané z Rázusovej perspektívy – preferujú subjektívne témy pred témami národa a národného bytia, a ktorých viac zaujímajú ženská krása a svet než domáce pomery. Hoci Rázus verbálne prijímal tvorbu mladých v jej inakosti („*smejte sa, a či slyz roňte, / jak východ, či jak západ hlása, / mne vzácnym táh váš...*“), v zásade mu bol

37 RÁZUS, Martin: Verš bez poezie. In: *Národné noviny*, roč. 61, 1930, č. 132 (7. 11. 1930), s. 1. Emocíne je táto báseň zameraná na vyslovenie intenzívneho pocitu trpkosti z nepochopenia, čo je rovnaký motív, aký Rázus tematizoval v básnickom dialógu Fragment VI, kde mu partnerka v rozhovore vyčíta: „v hnuš politiky oddá sa vám? oddá?? / mali ste ostať básnikom / a spievať v tichu deje veľkej doby! / lež vám nič toľké vavríny!“ Cit. podľa RÁZUS, Martin: Fragment VI. In: *Národné noviny*, roč. 55, 1924, č. 70 (7. 9. 1924), s. 2 – 3. Z perspektívy druhého túto Rázusovu tragickú pozíciu literárne tematizoval Valentín Beniak v básni Chorý básnik, zaradenej do zbierky *Bukvica* (1938), keď písal o „tragédii rytiera, padlého v plnej zbroji“.

38 K téme angažovanej literatúry bližšie PIORECKÝ, Karel: Angažovaná poezie: souřadnice pojmu. In: *Psí víno* [online], roč. 16, 2012, č. 59/60, s. 23 – 29.

cudzí tak ich myšlienkový a emotívny svet, rovnako ako ich chápanie imaginácie. Jeho kritiky a výčitky pramenili z tohto nepochopenia. Nakoľko on sám vnímal literatúru ako prostriedok kultúrneho pozdvihnutia národa a ako istý útešný prvok, záujem mladých básnikov o exotické témy a poetické experimenty považoval za povrchný. Novosť a pokrok, ktoré boli príťažlivé pre nich, nahrádzal dôrazom na vzťahovanie sa k „rodnej zemi“, ako k stabilnej hodnotovej platforme. Práve táto stabilita tradície bola ale v rozpore s variabilitou avantgardy.

Druhá báseň zo sledovanej žánrovo-tematickej skupiny Matkin vzkaz je novým spracovaním vzťahu tradične a avantgardne orientovaných spisovateľov, tentoraz v podobe priamej výzvy mladým básnikom na návrat k domácej literárnej tradícii a k jej literárnym témam. Báseň je štylizovaná ako prehovor (hlas) lyrickeho subjektu, ktorý je uvedený už v názve básne (matka). Až v priebehu čítania sa ozrejmuje, že „postava“ matky môže byť interpretovaná aj v alegorickej rovine ako matka – rodná zem. V tejto súvislosti možno pripomenúť formulácie Andrey Bokníkovej z interpretačného čítania slovenskej poézie šesťdesiatych rokov 20. storočia týkajúce sa fenoménu hovorenia v poézii: „Poéziu možno vnímať aj ako proces rozdeľovania hlasov či distribúcie perspektív, v ktorom sa prideluje reč osobám, tvorom, prírodným elementom a veciam. Môžu v nej fiktívne prehovoriť isté súčasti univerza vesmíru alebo stránky a póly jedinej duše.“³⁹ Takéto inscenovanie reči⁴⁰ je u Rázusa motivované pragmaticky: voľbou autonómneho lyrickeho subjektu vedome zakryl seba ako autorský subjekt, čím básnickú výpoveď posunul do všeobecnejšej roviny. Potlačením publicistického výrazu a koncentráciou na metaforicko-symbolické podanie dosiahol literárnejší výraz.

Adresné určenie básne je zdôraznené samostatným vytýčením oslovenia („básnici“) hneď v prvom verši a takisto jeho zopakovaním, hoci aj v pozmenenej podobe („poeti“), v poslednom verši. Obe oslovenia sú súčasťou výzvy, resp. želania ku konaniu; naliehavosť výrazu zdôrazňujú v tejto formulácii a aj na iných miestach použité výkričníky: „vráťte sa!“ Matka sa obracia na básnikov, ktorých oslovuje ako svoje deti. Prirovnanie básnikov k sťahovavým vtákom zároveň aktualizuje motív cyklického návratu. Odkaz matky tvorí evokácia prírodnej krajiny, pričom priestorovo (a v symbolickom pláne aj hodnotovo) ide o vymedzenie na základe protikladu hmlistých dialok a jasno červenej farby svitania nad rodným krajom. Prírodné podmienky majú v línii tradičného prírodno-psychologického paralelizmu zjavný symbolický význam (binárna opozícia hmla – svitanie). Cudzie prostredia sú presne konkretizované: Montparnasse a Moskva, pričom v rámci ľahko identifikovateľných alúzií na súveké avantgardné hnutia a konvenčnú avantgardnú topiku ich následne dopĺňa aj zodpovedajúci poetický inventár. Rázus kladie do protikladu cudzí slovný formalizmus („vychutnávač viet – sansculot“) a autentické, z domáceho prostredia vyrastajúce hodnoty („zeme sladký plod“). Oproti časovosti, krátkodobej módnosti cudzích avantgárd s ich proletársky údernou či naopak hedonisticky uvoľnenou obraznosťou stavia tradičný vidiecky obraz vyjadrujúci stabilitu prírodno-civilizačného cyklu (oráči v poli). Evokuje výtvarne zažitý obraz domácej krajiny (v kultúrnej skúsenosti čitateľov prítomný napr. cez

39 BOKNÍKOVÁ, Andrea: *Zo slovenskej poézie šesťdesiatych rokov 20. storočia II*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2012, s. 153.

40 Tamže, s. 149.

472 obrazy oráčov od Martina Benku) a vzťahuje ju k subjektu („u nás“). Ludové postavy (oráči) sú zároveň prvé ľudské figúry v dovedy prírodne komponovanom obraze krajiny. Použitie plurálu tak na úrovni lyrického adresáta básne (básnici), ako aj na úrovni lyrických postáv (oráči) vyjadruje zacielenie na kolektív, možno ho však čítať aj ako odmietnutie individualizmu a na strane tvorcov tiež ako potrebu spojenia a spoločného zoskupenia. Návrat básnikov z cudziny domov je tak prezentovaný ako návrat k národu, ako existenciálne zakotvenie v sebe vlastnom priestore a súčasne ako potreba naplnenia poslania, ktoré básnici majú: „*a piesne treba v nebesá*.“ Voľbou tradičného žánru (piesne) a odkazom na hodnotovú (metafyzickú) vertikality (nebesá) sa do popredia dostáva chápanie poézie ako vyslovovanie substancijálnej skúsenosti národného kolektívu.

Oba Rázusove básnické odkazy sú na jednej strane reflexiou generačných pohybov a na strane druhej reakciou na centrálny problém dobového literárneho života – spor dvoch poetík, ako výraz stretu odlišných kultúrnych paradigiem. Rázus tomuto problému pripisoval až existenciálnu dôležitosť. Mladých vyzýval k návratu k tradícii, akoby si neuvedomil protitradičné gesto avantgardy. Usmerňovaním mladých autorov staval sám seba do pozície mentora a súčasne utvrdzoval svoju konzervatívnu pozíciu.

Štefan Krčméry

V roku 1922 napísal Štefan Krčméry dve básne odkazujúce na kolektívnu identitu básnikov – Poeti a Pavúci, obe neskôr zaradil do zbierky *Herbarium* (1929). Ani jedna z nich nemá dedikáciu či označenie žánrovej formy posolstva alebo odkazu priamo v názve, ale typovo sa im približujú. Sú to autonómne lyrické básne, ktoré tematizujú postavenie a poslanie básnikov. Krčméry v nich mení modalitu aj slovesné osoby, využíva eufónie aj rytmickú tendenciu na zvýraznenie dynamického charakteru výpovede.

Báseň Poeti má dialogický charakter v trojčlennej štruktúre: expozícia – otázka – odpoveď. Prvé dve strofy sú oslovením partnera zo strany lyrického subjektu (v 2. osobe množného čísla) – „*plachých očí deti – poeti*“, tretia strofa je prehovorom druhej strany (v 1. osobe množného čísla). Z tohto dvojhlasu sa vynárajú centrálné témy básne: sebazničujúca sila básnickej kreativity, autenticita, intenzita a vnútorná potreba tvorby, jej nasmerovanie od seba k iným, vedomie konečnosti. V zostručnenej podobe ide o sémantické zretazenie na línii „*vlastné duše trovíte*“ – „*páľite / vlastné duše svoje*“ – „*horieť musíme*“ – „*i tak všetko dohorí / i tak všetko zhasne*“. Básnici však nie sú trpným činiteľom v tomto dianí, čo vyjadrujú použité slovesá „*páľime, musíme, zblkneme, zažiarime, zaskučíme*“, aj s evokáciou fyzickej bolesti a zániku.

Názov druhej básne – Pavúci – je vecný, predmetový, avšak s črtajúcim sa symbolickým významom (pavúk ako symbol tvorivosti a tajomstva, pavúčia sieť ako symbol osudu, ale aj nástrah negatívnych síl). Dedikácia v podnázve Pessimistom všetkých literatúr vyznačuje zameranie na množinu adresátov, pričom kritériom na vymedzenie kolektívnej entity je psychologický sklon k negatívnemu vnímaniu vecí (k beznádeji, k depresii atď.) a zároveň vzťah k literatúre. Báseň je štylizovaná ako monológ lyrického subjektu – v prvej časti básne má pluralitnú identitu (1. osoba množného čísla: my, „*odvekí čierni pavúci*“), v druhej časti sa z neho vyčleňuje individuálny subjekt (1. osoba jednotného čísla), ktorý následne

manifestuje svoj aktívny postoj a silu vzoprieť sa osudovému predurčeniu (jeho oslobodenie z „vlastnej“ siete vyjadrujú slovesá „rozšklbem – strhám – zvolníem – vzlietnem“). Pomenovanie „odveki čierni pavúci“ je zároveň kľúčovým motívom básne opakujúcim sa na ploche celého textu, vždy v rovnakej pozícii (2. verš každej strofy). Na zobrazenie hodnotového protikladu využíva Krčméry farebnosť i pohyb (čierny pavúk – pestrý motýľ, nehybnosť – let). V tretej časti básne sa „oslobodený“ subjekt obracia s výzvou na svojich druhov (2. osoba množného čísla), aby si aj oni zvolili aktívny život. Po prečítaní lyrického textu sa venovanie v podnázve Pesimistom všetkých literatúr v podstate javí ako návod na interpretáciu básne, určenú ideovým zacielením na afirmáciu pozitívneho životného postoja, pozitívnej psychológie aj tvorby.

Ak Roy a Rázus vo svojich príležitostných básňach vyjadrovali potrebu udržiavania tradície a kontinuity, len ako dodatok na okraj možno uviesť, že obdobný aspekt kontextového situovania do osobnostne dotovanej línie národnej kultúry je prítomný i v Krčméryho poézii. Príkladom, hoci aj z neskoršieho obdobia a iba s individuálnym adresátom, na rozdiel od predchádzajúcich textov, je báseň Baťkovi. Krčméry ju napísal v druhej polovici augusta 1941 a venoval ju 25. výročiu úmrtia Svetozára Hurbana Vajanského.⁴¹ Spomienka na Vajanského výraznú osobnosť⁴² sa básnikovi spája s pripomienkou celého radu zaslužilých národovcov (Mudroň, Halaša, Janoška, Hviezdoslav a iní), ale aj významných zahraničných dejateľov z doby, keď žil Vajanský (Masaryk, Vazov, Nušić, Denis). Cez výpočet mien Krčméry aktualizuje kultúrny odkaz predkov, aby vzápätí báseň situoval do aktuálneho času 2. svetovej vojny, s poukazom na devalváciu pozitívnych hodnôt minulosti: „Nad Európou dnes dáždne mraky visia. / Zlá zelina len zbudla z oných čias.“

Poetika básnického posolstva

Spomenuté básnické posolstvá, odkazy a apely možno označiť za lyrické texty s priznaným komunikačným nasmerovaním k iným aktérom literárneho života a s jasnou východiskovou a cielenou ideovou intenciou smerujúcou k ovplyvneniu ich poetiky. Ich prostredníctvom zaznieva hlas básnika, ktorý cíti potrebu vyjadriť svoj vzťah k poézii a k statusu poeta. Svojím spôsobom ide o vnútroliterárnu diskusiu o literatúre, ku ktorej je prizývaný aj nezaujatý čitateľ.

Poetika tohto typu básnických textov v tvorbe troch vybraných autorov nanovo formulovala otázku vzťahu umelca-individualistu ku kolektívu. V kontexte dobového napätia medzi tradicionalizmom a modernizmom išlo o vyjadrovanie spätosti s tradíciou, pozitívnej vitality a aktívneho postoja ku skutočnosti. Pozornosť sa postupne presúvala od individualizmu ako princípu duševného života jednotlivca ku kolektivitve národa, ktorý sa musel vyrovnávať s dobovou politickou situáciou a takisto s rôznymi dobovými ideologickými faktormi. Estetická a tvorivá výlučnosť, ako výdobytok modernizmu, ustupovali pod tlakom vonkajších

41 KRČMÉRY, Štefan: Baťkovi. LA SNK, fond Ivan Thurzo, signatúra 166 E 9. Vajanský zomrel 17. augusta 1916.

42 Anna Zelenková o Krčméryho vnímaní Vajanského osobnosti píše: „Je zrejmé, že Krčméry celkovo považoval S. H. Vajanského za najväčšieho slovenského Európana na prelome 19. a 20. storočia.“ Cit. podľa ZELENKOVÁ, Anna: *Veci na dne duše. Dva neznáme rukopisy Štefana Krčméryho. A ešte letiace tiene. Vajanský*. Martin: Matica slovenská – Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., 2012, s. 19.

474 okolností znova do úzadia, pripomínali sa tradícia a nadväznosť, osobné záujmy sa opäť podriaďovali nadosobným cieľom v prospech národného kolektívu – mení sa „akcent od výlučnosti jednotlivca ku vzájomnosti kolektívu“.⁴³ Do istej miery sa re-aktualizovala národno-reprezentatívna funkcia umenia.

Poézia v tomto prípade nepôsobila ako médium intímnej sebayvýpovede, ale stávala sa apelom na istú spoločenskú skupinu. Hoci týmto typom básní autori vstupovali do dobového situačného kontextu a do súvekých komunikačných súvislostí, viaceré z nich presahujú čisto príležitostný rámec a smerujú k univerzálnej, nadčasovej výpovedi básnika. Dotýkajú sa problematiky tvorby, postavenia tvorcu, zmyslu poézie či širšie literatúry, ich dosahu na formovanie človeka, kultúry, spoločnosti. Autori v nich formulovali otázku vzťahu umelca-individualistu k národne, profesijne, poetologicky či generačne vymedzenému kolektívu tvorcov, k politike i k poetike. V podstate aj týmto spôsobom potvrdzovali svoju príslušnosť k modernej literatúre, bytostne prežívajúc typickú pozíciu moderného básnika, ako o nej písal Miroslav Červenka: pozíciu medzi individuálnou tvorivosťou a tradíciou.⁴⁴

Štúdia vznikla ako súčasť kolektívneho grantového projektu VEGA 2/0033/16 *Modernizmus v slovenskej literatúre (1900 – 1948). Podoby, tendencie, aspekty*. Zodpovedný riešiteľ Mgr. Michal Habaj, PhD.

Archívne pramene

Slovenská národná knižnica v Martine, Literárny archív, osobné fondy:
Martin Rázus, Ivan Thurzo.

Pramene

- FLORIN, Theo H.: Z korešpondencie Vladimíra Roya. In: *Slovenská literatúra*, roč. 7, 1960, č. 4, s. 476 – 482.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Poslanie verejnosti československej. In: *Národné noviny*, roč. 50, 1919, č. 51 (2. 3. 1919), s. 1 – 2.
- KRČMÉRY, Štefan: Felibrenské symptomy. In: *Slovenské pohľady*, roč. 38, 1922, č. 2, s. 113 – 114.
- KRČMÉRY, Štefan: *Výber z diela I. Básne, legendy, lyrická próza*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953.
- RÁZUS, Martin: Fragment VI. In: *Národné noviny*, roč. 55, 1924, č. 70 (7. 9. 1924), s. 2 – 3.
- RÁZUS, Martin: Majstrom pera. In: *Národné noviny*, roč. 56, 1925, č. 32 (19. 4. 1925), s. 1.
- RÁZUS, Martin: Matkin vzkaz. In: *Národné noviny*, roč. 64, 1933, č. 43 (14. 4. 1933), s. 3.
- RÁZUS, Martin: Odkaz americkým Slovákom. In: *Národné noviny*, roč. 60, 1929, č. 16 (5. 2. 1929), s. 1.
- RÁZUS, Martin: Odkaz českým básnikom a spisovateľom. In: *Národné noviny*, roč. 55, 1924, č. 75 (25. 9. 1924), s. 1.
- RÁZUS, Martin: Odkaz maďarským básnikom. In: *Slovenské pohľady*, roč. 32, 1912, č. 10 – 11, s. 631 – 632.
- RÁZUS, Martin: Šetrite plameň. In: *Živena*, roč. 9, 1918, č. 1, s. 2.

43 Habaj, *Model človeka a sveta...*, c. d., s. 159.

44 ČERVENKA, Miroslav: *Textologické studie*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2009, s. 95.

- RÁZUS, Martin: Verš bez poezie. In: *Národné noviny*, roč. 61, 1930, č. 132 (7. 11. 1930), s. 1.
- ROY, Vladimír: Americkým bratom. In: *Slovenská politika*, roč. 2, 1921, č. 155 (14. 7. 1921), s. 1.
- ROY, Vladimír: *Básne*. Výber zostavil, štúdiu a poznámky napísal dr. Ján Brezina. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1963.
- ROY, Vladimír: Nám, bratia, jedno hlavne treba (Venujem bratom Sokolom). Praha I. 11. 7. 1919. In: *Národné noviny*, roč. 50, 1919, č. 159 (13. 7. 1919), s. 2.
- ROY, Vladimír: Národná hrdosť. In: *Národné noviny*, roč. 53, 1922, č. 94, s. 1.
- ROY, Vladimír: Slovenský primitivizmus, či kultúra. In: *Slovenská politika*, roč. 3, 1922, č. 45 (24. 2. 1922), s. 1 – 2.
- ROY, Vladimír: Slovenským literátom a priateľom umenia. In: *Slovenský denník*, roč. 4, 11. 6. 1921, č. 131a, s. 1 – 2.
- ROY, Vladimír: Spevcom. In: *Slovenská politika*, roč. 3, 1922, č. 115 (21. 5. 1922), s. 7.
- ROY, Vladimír: Posolstvo mladým druhom básnikom a literátom slovenským. In: *Slovenská politika*, roč. 7, 1926, č. 31 (7. 2. 1926), s. 4.

Literatúra

- ALLERKAMP, Andrea: *Anruf, Adresse, Appell: Figurationen der Kommunikation in Philosophie und Literatur*. Bielenfeld : transcript Verlag, 2005.
- BAGIN, Albin: Poézia a príležitost. In: *Slovenské pohľady*, roč. 86, 1970, č. 1, s. 86 – 91.
- ČERVENKA, Miroslav: *Textologické studie*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2009.
- BOKNÍKOVÁ, Andrea: *Zo slovenskej poézie šesťdesiatych rokov 20. storočia I. – II.* Bratislava : Univerzita Komenského, 2012.
- GAVURA, Ján: *Lyrické iluminácie*. Prešov : Občianske združenie Slniečkovo, 2010.
- GBŮR, Ján: Komentáre a vysvetlivky. Príležitostné básne. In: HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: *Básnické dielo*. Zostavil, doslov, kalendárium, komentáre a vysvetlivky napísal Ján Gbúr. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2006, s. 594 – 597.
- HABAJ, Michal: *Básnik v čase: Smrek – Lukáč – Novomeský – Poničan*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2016.
- HABAJ, Michal: *Druhá moderna*. Bratislava : Ars Poetica, 2005.
- HABAJ, Michal: *Model človeka a sveta v básnickom diele Jána Smreka (1922 – 1942)*. Bratislava : Veda, 2013.
- HODROVÁ, Daniela: *... na okraji chaosu... Poetika literárneho diela*. Praha : Torst, 2001.
- KUBÍNOVÁ, Marie: Motivovanost v lyrické poezii. In: KUBÍNOVÁ, Marie (ed.): *O poetice literárních druhů*. Praha : ÚČL AV ČR, 1995, s. 45 – 76.
- LIBA, Peter: Hviezdoslavove príležitostné básne. In: *P. O. Hviezdoslav. Text a kontext*. Dolný Kubín : Literárne múzeum P. O. Hviezdoslava, 1975, s. 91 – 125.
- MARITAINOVÁ, Raïssa – MARITAIN, Jacques: *Situace poezie*. Praha : Triáda, 2017.
- MÜLLEROVÁ, Lenka: Dedikace a její role v paratextové komunikaci. In: *Slavica Litteraria*, roč. 12, 2001, č. 1, s. 67 – 76.
- PIORECKÝ, Karel: Angažovaná poezie: souřadnice pojmu. In: *Psivino* [online], roč. 16, 2012, č. 59/60, s. 23 – 29. ISSN 1801-0202. Dostupné in: http://www.psvino.cz/dudek/wp-content/uploads/e-PV59_60.pdf
- STICH, Alexandr: Problematika publicistického funkčního stylu a jeho konfrontačního studia v rámci slovanských jazyků. In: STICH, Alexandr – HAVLOVÁ, Františka: *Stylistické studie I.* Praha : UČJ ČSAV, 1974, s. 33 – 54.

- 476 ŠMATLÁK, Stanislav: *Hviezdoslav. Básnik národný a svetový*. Bratislava : Obzor, 1969.
- ŠMATLÁK, Stanislav: Prolegomena k Žofii a Popolcu. In: *Valentín Beniak. Zborník štúdií k storočnici narodenia básnika*. Topoľčany : Regionálne kultúrne stredisko, 1994, s. 37 – 46.
- TARANENKOVÁ, Ivana: *Fenomén Vajanský. Medzi ideálom umenia a ideou národa*. Bratislava : Ars Poetica – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010.
- TATÁR, Jozef: *Umelecký profil Štefana Krčméryho*. Banská Bystrica : Belianum, 2015.
- ZAMBOR, Ján: K poetike Beniakovej poézie. In: *Valentín Beniak. Zborník štúdií k storočnici narodenia básnika*. Topoľčany : Regionálne kultúrne stredisko, 1994, s. 25 – 36.
- ZELENKOVÁ, Anna: *Veci na dne duše. Dva neznáme rukopisy Štefana Krčméryho. A ešte letiace tiene. Vajanský*. Martin : Matica slovenská – Praha : Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., 2012.